

ТАЄМНИЦІ ІСТОРІЇ

Марас Чухніб

БУЛАВА ПРОТИ СКІПЕТРА

УКРАЇНА
У ВЕЛИКІЙ ПІВНІЧНІЙ ВІЙНІ
1700–1721

94(477)
Ч-96

ТАЄМНИЦІ ІСТОРІЇ

Тарас Чухліб

БУЛАВА ПРОТИ СКІПЕТРА

Україна у Великій Північній війні
1700–1721 років

Київ
АРІЙ

УДК 821.161.2

Ч96

*Відповідальний редактор:
доктор історичних наук, професор
Олександр Гуржій.*

Друкується в авторській редакції.

Чухліб Т. В.

Ч96 Булава проти скіпетра. Україна у Великій Північній війні 1700–1721 років / Т. В. Чухліб. — К. : Арії, 2019. — 352 с. : іл. — (Таємниці історії).

ISBN 978-966-498-712-4.

У книзі розкрито міжнародне та воєнно-політичне становище Українського гетьманату на чолі з І. Мазепою, І. Скоропадським та П. Орликом під час загальноєвропейської Північної війни 1700–1721 років. Особливу увагу звернуто на спотворення пам'яті про ці події за наказом та участі царя Петра І в історіографії Російської імперії XVIII століття.

Політичну ситуацію на Правобережній, Лівобережній та Запорозькій Україні схарактеризовано у зв'язку з воєнними діями та дипломатичними відносинами між Шведським королівством і Московським царством, а також Річчю Посполитою, Османською імперією та Кримським ханством. Проаналізовано українсько-шведські взаємини, а також джерела написання під час згаданої війни визначної пам'ятки політико-правової думки — «Пактів та Конституцій законів і вольностей Війська Запорозького» 1710 року.

УДК 821.161.2

ISBN 978-966-498-712-4

© Т. В. Чухліб, 2019

© «Видавництво “Арії”»
художнє оформлення, 2019

© «Видавництво “Арії”»[®], 2019

Держава, церква, монархія чужа,
Війська численні й потуга, що мужня,
Іде усе те крізь нехить в руїну,
В незгоді світ цей вола й гине, гине!

(Данило Братковський,
«Незгода», 1697 р.)

ПЕРЕДМОВА

Нова Північна війна, яку в серпні 1700 р., відразу ж після підписання мирного договору з Османською імперією, розпочало Московське царство проти Шведського королівства, спричинила дуже великі зміни в міжнародному становищі багатьох країн Північної, Східної та Південно-Східної Європи. Зауважимо, що багато сучасників тих подій називали її «загальноєвропейською», а історики з різних країн світу — не інакше як «Великою». За допомогою Данії, Польщі та Саксонії, об'єднаних у т. зв. Північний союз, Москва, залучивши військові та матеріальні ресурси козацької України, відновила довголітню боротьбу зі Шведською Короною за вихід до Балтійського моря та Прибалтики. Однак молодий і амбітний шведський король Карл XII не лише відбив агресію Північного союзу на чолі з не менш амбітним російським царем Петром I, але й перейшов у потужний наступ на його позиції в Північній та Східній Європі.

Світова історіографія одного з найбільших для того часу міжнародного та воєнно-політичного конфлікту надзвичайно велика. Участь Українського гетьманату в подіях першого (1700—1709 рр.), другого (1709—1714 рр.) і третього (1714—1721 рр.) етапів Великої Північної війни 1700—1721 рр. була значною, проте і сьогодні вона недостатньо

висвітлена у світовій історичній науці. З огляду на це сучасні історики справедливо зазначали, що загалом участь мазепинської України в Північній війні вивчено дуже слабо. Для цього була низка причин: утрата багатьох документів у пожежах початку XVIII ст., зокрема під час штурму і захоплення московськими військами тогочасної гетьманської столиці Батурина. Цьому сприяла й багатолітня політизація та міфологізація подій, пов'язаних із виступом гетьмана Івана Мазепи проти московського царя Петра I на боці шведського короля Карла XII, подаючи у фальшивому світлі всю міжнародну та воєнну історію українського козацтва цього періоду.

Попри це участь українського козацького війська у Великій Північній війні привела до кардинальної переорієнтації зовнішньої політики гетьманських урядів України, а також Запорозької Січі наприкінці першого десятиліття XVIII ст. і вплинула на перегрупування основних учасників цього геополітичного конфлікту. Військо Запорозьке, яке започаткувало свої відносини зі Шведським королівством іще за правління Богдана Хмельницького, у 1708 р. несподівано для міжнародної спільноти відмовилося від московського сюзеренітету на користь шведської протекції. Саме внаслідок різкої зміни міжнародної ситуації та воєнно-політичного становища в Східній та Південно-Східній Європі під час чергової Північної війни стала можливою поява такого важливого для розвитку вітчизняної та європейської політико-правової думки документа, як «Пакти та Конституції законів і вольностей Війська Запорозького...» 1710 р.

У монографії широко використано архівні матеріали і документи, опубліковані протягом останніх двох десятиліть у ґрунтовних збірниках з історії Мазепинської доби. Історики, зокрема джерелознавці та археографи Іван Бутич, Юрій Мицик, В'ячеслав Станіславський, Володимир Ринсевич, Сергій Павленко, Тетяна Таїрова-Яковлева, Ігор Ситий та ін., на зламі XX–XXI ст. підготували й видрукували на сторінках таких наукових щорічників і журналів, як «Український історичний журнал», «Україна в Центральній-Східній Євро-

пі», «Український археографічний збірник» та «Сіверянський літопис», невідомі й маловідомі гетьманські універсали та листи. Більшість опублікованих у наш час документів і матеріалів доповнює, а інколи й навіть суттєво змінює уявлення про ті чи інші проблеми, події та явища доби правління Івана Мазепи, Івана Скоропадського та Пилипа Орлика взагалі, а також про місце і роль Українського гетьманату в довголітньому протистоянні між Російською та Шведською монархіями зокрема.

Основна частина репрезентованих у книзі джерел міститься в архівосховищах та відділах рукописів бібліотек України, Польщі та Росії, зокрема у фондах Центрального державного історичного архіву України в Києві та Львові, Російському державному архіві давніх актів у Москві, Архіві Головному давніх актів у Варшаві, Відділі рукописів Бібліотеки Варшавського університету, Відділі мікрофільмів Національної бібліотеки у Варшаві, де також зберігаються мікрофільми рукописів із усієї Польщі.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
----------------	---

ШВЕДСЬКА КОРОНА НА ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКОЇ БУЛАВИ ЗА ДОБИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (замість вступу).....	6
---	---

<i>Частина I. МАЗЕПИНСЬКА УКРАЇНА МІЖ МОСКВОЮ, ШВЕЦЕЮ, ПОЛЬЩЕЮ І ТУРЕЧЧИНОЮ</i>	30
---	----

Гетьман Іван Мазепа — людина, правитель та полководець	30
---	----

Зміни міжнародно-політичного статусу України на початку XVIII ст.	69
---	----

Театр бойових дій українського війська: Білорусь, Литва, Латвія, Естонія, Польща та Пруссія	84
--	----

Воєнні події на Правобережній та Лівобережній Україні. Битва за Полтаву	96
--	----

Причини відмови гетьмана Івана Мазепи від царського сюзеренітету	122
---	-----

Запорозька Січ на чолі з отаманом Костем Гордієнком та дії гетьмана Івана Скоропадського	155
---	-----

<i>Частина II. «ПАКТИ ТА КОНСТИТУЦІЇ ЗАКОНІВ І ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО»: ЄВРОПЕЙСЬКІ ВПЛИВИ</i>	182
---	-----

Зародження домодерного конституціоналізму в Європі та Україна. Теорії природного права, суспільного договору та суверенітету	182
--	-----

Український контекст монархічної та антимонархічної ідей європейської політико-правової думки.....	203
Проект «Справедливої держави» в Україні 1710 р.....	223
Політика гетьмана Пилипа Орлика у світлі подій Північної війни	235
Частина III. КОНСТРУЮВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ВІЙНУ ЦАРЕМ ПЕТРОМ I ТА ЙОГО НАСТУПНИКАМИ	252
Придумування історії Північної війни Петром I та замовленими ним авторами	252
Російська «офіційна історична школа» та негативне зображення постаті гетьмана Івана Мазепи	264
Продовження виконання політичного замовлення.....	282
Оцінка участі України в Північній війні у «багатотомному панегірику» кулця Івана Голикова	299
ВИСНОВКИ.....	312
ДОДАТОК. «Пропозиції щодо зміни концепції Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви».....	320
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	326

ISBN 978-966-498-712-4

9 789664 987124 >

АРІЙ